

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE BEYTÜLMAL*

Abdulkerim Öner**

Öz

Hiz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra Medine'de yeni bir dönem başlamıştır. Medine'de başta muhacirler olmak üzere Müslümanların bu yeni dönemde ekonomik sıkıntılar çektiği bilinmektedir. Allah Resulü, maddi durumları iyi olan Müslümanların fakirlere yardımda bulunmaları için teşvik etmiştir. İlk dönemde isteğe bağlı olan bu yardımlaşma; sadaka-ı fitır, kurban kesmek ve zekâtın farz kılınması ile birlikte dini vecibe haline gelmiştir. Allah Resulü, hicretin 9. yılında zekâtları toplamak amacıyla bazı amilleri görevlendirmiştir. Öte yandan yapılan savaşlarda Müslümanların eline ganimet malları geçmiştir. Aynı şekilde gayrimüslimlerden cizye ve fey alınmaya başlanmıştır. Müslümanlardan alınan zekâtlar ile gayrimüslimlerden alınan ganimetlerin beşte biri olan humus ile cizye vergileri, bekletilmeden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Bununla birlikte zaman zaman artan bazı mallar da olmuştur. Bu malların ihtiyaç sahiplerine dağıtılmadan önce belli bir yerde muhafaza edilmesi gerekiyordu. İşte bu amaçla bazı yerlerin bu iş için tahsis edildiği görülmektedir. Mescid-i Nebevî'nin üst katında bir odanın bulunduğu ve artan malların buraya konulduğu bilinmektedir. Ayrıca Hiz. Peygamber'in evi de bu amaçla kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Beytülmal, Zekât, Cizye, Mescid

BEYTULMAL IN THE PERIOD OF THE PROPHET OF MUHAMMAD

Abstract

After the Prophet's migration from Mecca to Medina, the foundations of a new state were laid in Medina. In this State, it is known that the Muslims suffered material difficulties in the first period. The Messenger of Allah encouraged the rich to help the poor. In the first period, this assistance, which was dependent on demand, started to become compulsory with the assumption of zakat. For this purpose, the Messenger of Allah appointed some officers to gather the zakat. On the other hand, in some of the battles, booty stuff had been obtained by Muslims. In the same way, incomes such as fey and cizye also began to be taken from non-Muslims. Zakat is taken from the Muslims and humus and jizya taxes which the fifth of the spoils taken from non-Muslims, were distributed to those in need. Nevertheless, occasionally some goods had remained.

* Bu makale; Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünde "Dört Halife Dönemi'nde Beytülmal" adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 09.11.2018, Kabul Tarihi: 30.04.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.481088

** Dr. Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, akerimoner@hotmail.com,

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9643-1603

Those remaining goods had to be kept in a certain place in order to be distributed to the needy. For this purpose, it is known that some places are allocated for this work. It has been reported that there was a room on the upper floor of the Maşjid-i Nebi and the remaining goods were placed there. However, the Prophet's house is also known to serve for this purpose.

Keywords: Prophet, Beytulmal, Zakat, Jezze, Maşjid

GİRİŞ

Devlet hazinesi anlamına gelen beytülmalin temellerinin Allah Resulü döneminde atıldığı bilinmektedir. 622 senesinde gerçekleşen hicretle birlikte Medine'de yeni bir devletin temelleri atılmaya başlandı. Temelleri atılan bu devletin elbette belli bir bütçesinin olması gerekiyordu. Nitekim gelişen şartlar bu neticeyi doğurdu. Her ne kadar bazı müellifler, beytülmalin kuruluşunu, Allah Resulü'nün Mekke yıllarına dayandırsalar da bu tespit gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Mekke'de hâkim güç müşriklerdir. Müslümanlar, Mekke'de bırakın böyle bir kurumu oluşturmaları, maddi olarak ayakta kalmakta bile zorlanıyorlardı.¹ Bu dönemde Müslümanlar çeşitli vesilelerle dayanışma içine girmiş olabilirler ancak bundan bir kurumun teşekkülü sonucunu çıkarmak mümkün görünmüyor.

Kur'an'ın Mekkî ayetlerinin zekât, sadaka, hak ve nafaka gibi terimlerden bahsettiğini biliyoruz. Bu kavramların hepsi aynı şeyi yani bir nevi yardımlaşmanın önemini vurgulamaktadır. İlk Müslümanların bu tür yardımlarının herhangi bir otorite tarafından toplanıp toplanmadığı hususunda elimizde net bir bilgi bulunmamakla birlikte, herkesin bireysel olarak yardımlarını ihtiyaç sahiplerine ulaştırdıkları daha mantıklı görülmektedir.²

Hicretten sonra Medine'de yeni kurulan devletin yapması gereken işlerden biri de Mekke'den Medine'ye göç eden ve maişetini temin edemeyen Müslümanların durumuyla ilgilenmek olmuştur. Hz. Peygamber, bu konuda adımlar atmış ve insanları birbirlerine yardım etmeye davet etmiştir.³ Zira yeni kurulan devletin hem demografik yapısı değişmiş hem de ihtiyaçları artmıştı. Medineli Müslümanların kendilerini savunabilmeleri için maddi olarak güçlü olmaları gerekiyordu.⁴ Bir taraftan Yahudilerin elinde olan pazarlara mahkûm olmamak için alternatif pazarlar kuruluyor, öte yandan yeni kaynakların bulunması için gayret gösteriliyordu.⁵ Bu amaçla meyve bahçeleri ve

¹ Hz. Peygamber ve Müslümanların gördüğü zorluklar hakkında bkz. Muhammed b. İshâk b. Yesâr, (ö.151/768), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., Ahmed Ferid el-Mezyuđî (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2004), 261 vd.

² Muhammed Hamidullah, *İslam'a Genel Bir Bakış*, trc. Sinan Edegil, (İstanbul Beyan Yayınları, 2017), 76.

³ Hamidullah, *İslam'a Genel Bir Bakış*, 77.

⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, trc. Murat Çiftkaya, (İstanbul Beyan Yayınları, 2015), 309.

⁵ Hz. Peygamber Medine'de yaptığı işlerden biri de yabancıların vesayetinden kurtulmak için Müslümanlara ait bir pazar yeri kurmaktı. Zira Medine'deki pazarların büyük çoğunluğu Yahudi tüccarların elindeydi. Müslümanların maddi açıdan bağımsız olam yollarından biri de kendilerine ait pazarların kurulmasıydı. Nitekim Allah Resulü, bu amaçla adımlar atmış ve yeni pazarların kurulmasına vesile olmuştur. Medine pazarları hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce (ö. 273/886), *Sünenu İbn Mâce* (Riyad: Mektebeu'l-Mârif,Tarih yok), "Ticâret", 40.; Ebu Zeyd Ömer b. Şebbe (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*, thk., Muhammed Şeltût, (Cidde, H. 1399), 1:305-306.; M. J. Kister, *İlk Dönem İslam Tarihi üzerine Makaleler*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 87 vd.; Cengiz Kallek, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, (İstanbul: Bilim ve Kültür Sanat Vakfı, 1992), 31.

arazilerinden azami derecede istifade edilmeye başlandı. Var güçleriyle uğraşan Müslümanların gelirlerinde ciddi manada düzelme meydana geldi. Bunun sonucunda bazı gelirlerin düzenli bir şekilde bağışlandığı bilinmektedir.⁶

Allah Resulü, hicret etmek zorunda kalanların sayılarını tespit ediyor ve ardından Medine'nin varlıklı kişileriyle toplantılar düzenleyerek onlardan maddi destek talep ediyordu.⁷ Öte yandan Müslümanları infak etmeye teşvik ediyor ve "Yarım hurmayla bile olsa kendinizi ateşten koruyun." diyordu.⁸ Bu hususta inen ayetler de Hz. Peygamber'i teyit ediyordu.⁹

Allah Resulü'nün çağrısı kısa zamanda karşılık buldu. Özellikle zengin Müslümanlar, ihtiyaç sahibi olanların imdatlarına koşular. İlk başta sadaka olarak verilen yardımlar, hicri ikinci yıldan itibaren inen ayetlerle mecburi hale gelmiş oldu.¹⁰

Bu çalışmada Hz. Peygamber döneminde beytülmalin kuruluşu, işlevi, müstakil bir binaya sahip olup olmadığı, merkez ve taşradaki durumu ile beytülmalin gelir ve giderleri üzerinde durulmaktadır. Amacımız bu dönem hakkında klasik ve çağdaş kaynaklarda geçen bilgileri değerlendirerek araştırmacıların istifadesine sunmak ve bu alandaki bilimsel çalışmalara katkıda bulunmaktır.

1. Beytülmalin Kuruluşu

Allah Resulü, Müslümanları birbirlerine yardım etmeye davet ettikten bir müddet sonra zekât farz kılınmış ve zengin Müslümanların mallarının belirli bir kısmını ihtiyaç sahiplerine vermeleri mecburi hale gelmişti. Zekâtın farz kılındığı dönemlerde Bedir Savaşı yapılmış ve bu vesileyle Müslümanların eline ganimet malları geçmişti.¹¹ Aynı şekilde başka gazve ve seriyelerden de cizye, fey ve ganimet malları alınmıştı. Toplanan zekât gelirleri ve ganimet malları, zorunlu bir durum olmadığı sürece bekletilmeden ihtiyaç sahiplerine ulaştırılıyordu. Bu faaliyetten sonra zaman zaman artan malların da ayrıca muhafaza edilmesi gerekiyordu.¹² Bu durum hem devletin idare merkezi olan Medine'de hem de diğer beldelerde söz konusu malların muhafaza altına alındığı bir kurumun inşasını zorunlu hale getirmişti. Çünkü Allah Resulü, ileride de açıklayacağımız gibi, çeşitli vilayetlere vergi toplamak üzere amiller

⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, trc. Murat Çiftkaya, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 309.

⁷ Hamidullah, *İslam'a Genel Bir Bakış*, 77.

⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhârî, (ö. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2003), "Zekât", 10.; Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam, (ö. 224/838), *Kitabü'l-Emval*, thk, Dr. Muhammed Ammare, (Beyrut: Darü's-Şuruk, 1989), 464.

⁹ Medine'de ilk yılda nazil olan ayetler infak konusunu işlemiş ve insanları birbirine yardım etme hususunda teşvik etmiştir. Mesela bunlardan birisi, "Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir." Bakara, 2/215.; Bir başka ayet: "...Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı." Ayrıca bkz. Bakara, 2/3, 195, 219, 239, 262, 264, 265, 266, 267, 270, 272, 273, 274.

¹⁰ Zekâtın farziyeti hakkında bkz. Tevbe, 9/60.; Zariyat, 51/1.; Ayrıca Zekâtın farz kılındığına dair bkz. Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endülsî, (ö. 456/1064), *Cevâmiu's-Siretu'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2002), 58.; Ayrıca bkz. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, (ö. 1250/1834), *Neylu'l-Evtâr*, (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993), 4:149.; Zekeriyya Muhammed el-Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", trc. Mehmet Nuri Güler, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 1996, 232.; Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 906-907.

¹¹ Bedir'de elde edilen gelirler hakkında bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, (ö. 207/823), *Kitâbu'l-Meğâzi*, (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989), 1:17, 18.

¹² Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, trc. Necdet Gök, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 1:339-340.; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, (Bursa: Emir Yayınları, 2018), 3:196.

görevlendirmiştir.¹³ Amiller de halktan topladıkları vergileri, yine orada bulunan ihtiyaç sahiplerine dağıtıyorlardı. Dağıtılan bu mallardan artanı ise merkeze gönderiyorlardı. Dolayısıyla söz konusu malların toplanması, ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ve merkeze gönderilebilmesi belirli bir süreyi alıyordu. Üstelik bunların hepsi de eş zamanlı toplanmıyordu. Bu da beytülmalin hem Medine'de hem de taşrada varlığını zorunlu hale getiriyordu. Allah Resulü döneminde malların nerede toplandığı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde devletin hazine merkezinin Mescid-i Nebi olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır. Çünkü malum olduğu üzere ilk dönemlerde Mescid-i Nebevî'nin birçok fonksiyonu bulunuyordu. Bunlardan birisi de onun devlet hazinesi olarak kullanılmış olmasıdır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde belirtildiğine göre Hz. Peygamber, Medineli Müslüman kadınlarla bazen Mescid-i Nebevî'de özel sohbetlerde bulunuyordu. Resulullah onlardan ellerinde bulunan altın ve gümüş gibi zinet eşyalarının zekâtını vermelerini talep ettiğinde onlar da gönül rahatlığıyla kendilerinden isteneni yapıyorlardı. Kadınların verdiği eşyaları Bilal-ı Habeşî¹⁴ topluyor ve mescidin belirli bir yerinde muhafaza ediyordu.¹⁵ Toplanıp muhafaza edilen bu mallar, daha sonra ihtiyaç sahiplerine dağıtılıyordu.¹⁶

Muhammed Hamidullah, Allah Resulü'nün Mescid-i Nebevî külliyesi içerisinde, ikinci katta bir odanın bulunduğunu, bu odanın beytülmal olarak hizmet verdiğini ve devlet başkanı olması hasebiyle beytülmalin Hz. Peygamber'e bağlı olduğunu belirtir. Yine onun verdiği bilgilere göre burada aynı zamanda içinde gıda maddelerinin de bulunduğu silah vb. eşyaların saklandığı, devlet hazinesi/beytülmal olarak da kullanılan meşhur Meşrebe, aliye (yahut ulliyye), gurfe veya hizâne olarak anılırdı.¹⁷

Buhârî, Mescid'de "ulliyye ve meşrebe" denilen bir odanın bulunduğunu ve Allah Resulü'nün hanımları ile arasının açıldığı zamanlarda bu odaya çekildiğini ifade etmiş fakat burasının hazinesiyle ilişkisinin olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁸

¹³ Amiller hakkında detaylı bilgi için bkz. Şehba Yazıcı, *Hz. Peygamber ve Hulefâyi Raşidîn Dönemlerinden Âmillik*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2015.

¹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, (ö. 241/855) *Musned*, thk., Ahmed Muhammed Şakir, (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1995). 1:332.; Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Cev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 761.; Salih Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984). 103.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:332.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:200.

¹⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 683, 882.

¹⁸ Buhârî, *Mezâlim*, 25.; Allah Resulü yalnız kalmak istediği zaman bu odaya çekilirdi. Bir defasında Hz. Peygamber, bütün hanımları iş birliği etmişçesine, kendilerine verilen istihkakın artırılması talebinde bulununca, onların yanından ayrılmış ve bir ay boyunca bu meşrebeye kalmıştır. Muhammed Hamidullah bu odanın mahiyeti hakkında da şunları söylemektedir: İster tuğladan isterse taştan yapılmış olsun, önce başları dışarı gelecek şekilde bir sıra tuğla yan yana diziliyor, bu sıranın üstüne örülecek katta ise tuğlanın yarısı alt sıradaki tuğlanın birine, diğer yarısı da diğerine basacak şekilde dizilmek suretiyle duvar tamamlanmış olurdu. Bu meşrebeye çıkmak için de hurma ağacı kütüğünden yapılmış (Hurma kütüğü oyularak açılmış basamaklı) taşınabilir bir merdiven kullanılıyordu. Yeri tam olarak bilinmemekle beraber, görünüşe bakılırsa, yeni kıblenin tam tersi istikametindeki eski kıblenin bulunduğu yerde ve Allah Resulü'nün hanımlarının oturduğu odaların arkasına bitişik bir konumda olduğu düşünülebilir. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 683, 882.; Ayrıca bkz. Algül, *İslam Tarihi*, 3:83.

Kaynaklarımızın bazılarında "Hazine veya Sadaka Odası" tabiri kullanılmaktadır. Mesela Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen bir rivayete göre Hz. Hasan,¹⁹ küçük yaşta iken Hz. Peygamber'in onu sadaka odasına götürdüğünü, orada bulunan hurmalardan bir tanesini ağzına attığını ve Hz. Peygamber tarafında engellendiğini ifade eder.²⁰ Söz konusu sadaka odasının yeri hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte bu yerin mescidin üst katında bulunan ve "meşrebe" denilen yer olması muhtemeldir.

Kettânî, Resulüllah'ın el-Müzeni kabilesini temsilen Medine'ye gelen ve daha sonra yurtlarına dönmekte olan 400 kişilik bir heyete yol azığının verilmesi için Hz. Ömer'i görevlendirdiğini ifade eder. Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, heyeti ulliyye denilen üst kattaki bir odaya çıkartmış ve onlara yolluk olarak bir şeyler vermiştir.²¹

Bazı hadislerinden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, zaman zaman evinin bir kısmını veya hanımlara ait odaları beytülmal olarak kullanmıştır.²² Buhârî'nin aktardığına göre Allah Resulü, bir gün ikindi namazını kıldırdıktan sonra evine gitmiş ve zekât malı olan hurmayı getirip ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır.²³ Allah Resulü'nün evinde zekât malların bulunduğuna dair Ahmed b. Hanbel'de şöyle bir rivayet geçmektedir: "Allah Resulü, evinde olduğu bir gece bir hurma yemiş ve yediği bu hurmanın zekât malı olabileceğini düşündüğünden huzursuz olmuştur."²⁴

Yukarıda geçen bilgilerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, mescit dışında bazen evini de beytülmal olarak kullanmıştır ancak bu, evinin içinde ayrı bir oda şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira o dönemde Hz. Peygamber'in hanımları için mescidin bitişiğinde yapılan evlerin tek odalı olduğu bilinmektedir. İbn Sa'd'da geçen bir bilgiye göre Hz. Ömer, vefat ettiğinde Allah Resulü ve Hz. Ebû Bekir'in yanına defnedilmiştir. O güne kadar kendi evinde kalan ve evinde rahat bir şekilde davranan Hz. Aişe, Hz. Ömer'in oraya defnedilmesinden sonra gece kıyafetiyle kalamamış ve günlük elbiseleriyle idare etmiştir. Daha sonra kabirlerle Hz. Aişe'nin kaldığı yer arasına duvar örülmüş ve Hz. Aişe kendi evinde gece kıyafetiyle kalmaya başlamıştır.²⁵ Buradan Hz. Peygamber'in evinin tek odalı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla beytülmale ait mallar için Hz. Peygamber'in evinde müstakil bir oda değil de odanın içinde bir köşe ayrılmış olmalıdır. Çeşitli vesilelerle beytülmale gelen malların hemen dağıtıldığı ve evde uzun süre bekletilmediği yönündeki rivayetler de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Allah Resulü döneminde beytülmale ait hayvan sürüleri de vardı. Bunlar özel yerlerde tutuluyorlardı. Zekât gelirlerinden olan hayvanlar, hazineye ait olan diğer hayvanlardan ayrılıyor ve sayıldıktan sonra diğerlerine karışmamaları için özel bir işaretle damgalanıyordu.²⁶ Bu hayvanlar için ayrı otlaklar da tahsis edilmişti.²⁷

¹⁹ Bir rivayete göre söz konusu kişinin Hz. Hüseyin olduğu rivayet edilir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:200, 201.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:200, 201.

²¹ Muhammed Abdulhay Kettânî, (V. 1962), *et-Teratibu'l-İdâriyye*, (Beyrut: Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Tarih yok), 1:348.

²² Buhârî, *Zekât*, 21.; Atia Adlan, "Müessesetu Beytül-Mal fi'n-Nizami'l-İslamiyye", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Siirt, 3: 67.

²³ Buhârî, *Zekât*, 21.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 2:194.

²⁵ Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk., Ali Muhammed Ömer, (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 3:337.

²⁶ Hz. Peygamber'in hayvanları damgaladığına dair Buhârî'de ayrı bir bab bulunmaktadır. Bkz. Buhârî, *Zekât*, 69.

²⁷ Bkz. Buhârî, *Zekât*, 69.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 9:73-74.; Kettânî, *et-Teratibu'l-İdâriyye*, 1:339.

Netice itibariyle Allah Resulü zamanında Medine ile vilayetlerde kamu mallarının korunması için belli yerlerin tahsis edildiği bilinmektedir. Buna göre zirai ürünler, mescidin bir köşesinde veya üst katında "ulliyi" denen yerde muhafaza ediliyordu. Hayvanlar da "Naki" denilen yerde bulunduruluyorlardı.²⁸

Beytülmal görevlilerine gelince Hz. Peygamber döneminde beytülmalden bahsedilince ismi en fazla geçen kişi hiç şüphesiz ki Bilal-i Habeşî'dir. Allah Resulü'nün aynî ve nakdî harcamalarda Bilal'e emirler verdiğini görüyoruz. Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde Bilal'in devlet hazinesi/beytülmal sorumlusu olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Resulüllah dönemde bu görevi yapanlardan biri de Ömer b. Hattab'dır.³⁰ Nitekim Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in beytülmal görevlilerini her yıl geçici olarak görevlendirdiğini ve kendilerine uygun bir maaş bağladığını ifade eder. Hz. Peygamber Hz. Ömer'i de beytülmal muhafızı olarak görevlendirmiş ve kendisine uygun bir maaş bağlamıştır. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in kendisine teklif ettiği maaşı almak istememiş ve: "Bu parayı benden daha muhtaç durumda olan birine verseydiniz!" demiştir ancak Hz. Peygamber buna rağmen maaşını alması için ısrar etmiştir.³¹

Hz. Ebû Bekir, halife olduğunda Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın Hz. Ömer'in aracılığıyla halifeye maaşını vermesi, Ebû Ubeyde'nin bu işi Allah Resulü döneminden itibaren yaptığı anlamına gelmektedir. Bunların dışında beytülmal görevlileri arasında Muaz b. Cebel'in de ismi geçmektedir.³²

2. Devletin Gelirleri

Hz. Peygamber döneminde devletin gelirleri iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi Müslümanlardan tahsil edilen gelirlerdir. Bunlar da zekât, öşür, rikazın³³ humusu³⁴ ve sahibi bulunmayan mallardır.³⁵ İkincisi ise gayrimüslimlerden alınan ganimetlerin beşte biri ile cizye vergisidir. Bununla birlikte beytülmal/hazineye intikal eden mallar, nakdî olabileceği gibi bazen de zirai ürünler ile inek, koyun vb. hayvanlar gibi aynî de olabiliyordu.³⁶

2.1. Müslümanlardan Alınan Gelirler

Her devletin müstakil bir bütçeye ihtiyacı vardır. Vergi toplamının, yapılacak harcamaların ve yatırımların bir organizasyon dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekir. Allah Resulü'nün Medine'de kurmuş olduğu İslâm devletinde de malî işlerin

²⁸ Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *HÜİFD.*, 240.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:332.; Ayrıca bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 761.; Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 103.

³⁰ Kettânî, *et-Teratibu'l-İdâriyye*, 1:348.

³¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 761-762.; Ayrıca bkz. Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp, (İstanbul: Mahya Yayınları, 2015), 191.

³² Bkz. İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk., Ebi'l-Fida Abdullah Kadı, (Beyrut: Darü'l Kütübü'l Alemiyye, 1987), 2:268.; Abdulaziz b. İbrahim el-Ömerî, *el-Vilayetu ala'l-Buldan fi Asri'l-Hulafâi'r-Raşidîn*, (Riyad: Dâru İşbilyâ, 2001).; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, 3:197.

³³ Toprağın altında gizlenmiş, sahibi bilinmeyen parayı ve her türlü kıymetli eşyayı ifade etmektedir. Hamza Aktan, "Define", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9:87.

³⁴ Buhârî, *Diyat*, 28.; Muslim, *Hudud*, 11.

³⁵ Ebû Abdillâh, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/886), *Sünenu İbn Mâce*, (Riyad: Mektebeu'l-Mârif, Tarih yok), "İkametu's-Sala", 18.

³⁶ Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *HÜİFD.* 237-238.

yürütülebilmesi için basit de olsa bir organizasyonu mevcuttu.³⁷ O dönem itibariyle Müslümanların düzenli herhangi bir geliri olmadığına göre yapılması gereken ilk iş, varlıklı kişilerden mallarının belli bir miktarını almaktır. İşte İslam toplumunda zekât müessesesinin teşekkülü bu şekilde başlamıştır.

İslam dininin temel beş şartından biri olan ve zengin Müslümanlardan alınan zekât, hem Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi'nde hem de daha sonraki zamanlarda devlet hazinesinin en önemli gelirlerinden birisiydi. Dolayısıyla zekât, dini yönü yanında ekonomik ve sosyal boyutunun de olması hasebiyle toplumda önemli bir yer teşkil etmekteydi.³⁸

Zekât, farz kılınmadan önce Hz. Peygamber'in zekâtı ne zamandan itibaren toplayıp dağıttığı hususunda net bir bilgi olmamakla birlikte Muhammed Hamidullah, zekâtın isteğe bağlı olarak verilmeye başladığını ve buradaki muharrik gücün de cömertlik olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber, Müslümanları ticaret, tarım ve diğer geçim vasıtalarıyla uğraşmaya teşvik etmiş ve elde edilen gelirlerin bir kısmının da Allah yolunda infak edilmesini istemiştir.³⁹ Hz. Peygamber, bu uygulamayı Mekke'de başlatmış ancak o zaman bu konuda herhangi bir mecburiyet söz konusu olmamıştır.⁴⁰ Mekkeli müşriklerin de zekâta benzer bir uygulamaya sahip olduğu bilinmektedir. Müşriklerin yaptığı yardımların bir kısmı putlarına diğer kısmı da Allah'a tahsis ediliyordu. (En'am, 6/136.)

Allah Resulü, Mekke dönemi ile Medine döneminin ilk yılları ve henüz zekâtın farz kılınmadığı dönemde Müslümanları yardım etmeye teşvik etmiştir. Aynı şekilde Müslümanların zor durumda kaldıkları dönemlerde Hz. Peygamber, insanları Allah yolunda infak etmeye çağırılmıştı. Mesela Mekke'de Hz. Hatice servetinin hemen hemen hepsini Müslümanlar için harcamıştır. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir'in de malının büyük çoğunluğunu Müslüman köleleri azat etmek için harcadığı bilinmektedir.⁴¹

Müslümanlardaki bu fedakârlık Medine'de de devam etti. Medine'de yaşayan Müslümanlar ilk dönemlerde tıpkı Mekke'de olduğu gibi mallarını gönüllü olarak veriyorlardı. Daha sonraki yıllarda ise durum değişti ve zengin olanların mallarının belirli bir kısmını zekât olarak vermeleri zorunlu hale getirildi.⁴²

Hem tarihçiler hem de fakihler zekâtın hicri dokuzuncu yıldan (631) itibaren devlet eliyle toplanmaya başladığını ifade ederler.⁴³ Hz. Peygamber aynı yılın başlarında İslam devletinin ekonomik yapısında radikal değişiklikler yaptı. O zamana kadar ülkede vergi toplama uygulaması yoktu. İnsanlar sadece sadaka vermeye ve Allah yolunda harcama yapmaya teşvik ediliyordu.⁴⁴

³⁷ Ahmet Güzel, *Hulefâ-i Râşidin Döneminde İdarî Yapı*, (İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2011), 179.

³⁸ Emrullah Dumlu, *İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2010, S. 33, 4.

³⁹ Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, 308.

⁴⁰ Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, 309.

⁴¹ Muhammed b. İshâk b. Yesâr, (ö. 151/768), *Siretu İbn İshâk*, thk., Muhammed Hamidullah, (Konya: İdâretu'n-Neşr, 1981), 170.

⁴² Zekâtın farz kılındığı hakkında bkz. Tevbe, 9/60.; Zariyat, 51/1.; Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, 4:149.

⁴³ Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, 307-308.

⁴⁴ Muhammed Hamidullah, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*, trc. Ülkü Zeynep Babacan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 133.

Hız. Peygamber, 630 senesinde büyük bir ordunun başında Tebük Seferi'ne çıkmıştı. Yol uzun ve düşman da o dönemin en güçlü devletlerinden birisi olan Bizans'tı. Müslümanların böyle bir orduyla başa çıkabilmesi için ciddi manada bir hazırlık yapılması gerekiyordu fakat eldeki gelirler ordunun ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildi. Müslümanların yaptıkları gönüllü yardımlar da masrafları karşılamaya yetmiyordu. Bunun için Allah Resulü'nün, yeni tedbirler alması gerekiyordu. Bu amaçla sadakaların kurumsallaşmasına karar verdi. Toprak mahsulleri, ticaret malları, sahip olunan hayvanlar, madenler vb. gelirlerden zekât olarak alınacak asgari oranlar belirledi. Yıllık ödemeler için belirli bir vakit kararlaştırıldı ve ödenmesi devlet eliyle zorunlu hale getirildi. Bu şekilde sadakalar dinin bir vecibesi olmaya devam etmekle beraber devletin bir vergisi haline de gelmiş oldu.⁴⁵ Bazı görüşlere göre beytülmal/devlet hazinesi bu dönemde oluşmaya başladı.⁴⁶

Zekât, zorunlu hale geldikten sonra sıra hangi maldan ne kadar zekât alınacağı konusuna gelmişti. Bunun tespiti bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Buna göre Müslümanlardan altın, gümüş, ticaret malları,⁴⁷ hayvanlar,⁴⁸ toprak ürünleri⁴⁹ ve madenler⁵⁰ gibi mallardan belirli bir orada zekât alınması kararlaştırılmıştır.⁵¹

O dönemde beytülmale intikal eden daimî gelir kaynaklarının yanında, yardım toplamanın başka yolları da vardı. Allah Resulü, özel bir amaçla büyük bir meblağa ihtiyaç duyduğunda, mescitteki hutbesinde Müslümanları cömertçe ihsanda bulunmaya davet ediyordu.⁵² Nitekim Tebük Gazvesi için Allah Resulü, seferberlik ilan etmiş, Müslümanlar da ellerinden geleni yapmışlardır.⁵³

Zekât farz kılındıktan sonra, bunun toplanması gerekiyordu. Bu işi de devlet üstlendi. Allah Resulü, Medine'deki zekâtları topladığı gibi diğer beldelerde yaşayan Müslümanların zekâtlarını toplamak amacıyla da amiller görevlendirdi.⁵⁴ Amiller, sadece zekât gelirlerini değil, aynı zamanda ganimet ve cizye gibi İslâm devletinin diğer vergilerini de topluyorlardı.⁵⁵ Amillerin sayısının otuzun üzerinde olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁶

Hız. Peygamber döneminde âmil, sadece bir vergi memuru değildi. Âmil, aynı zamanda İslâm devletinde görevli memurların genel adıydı. Bununla birlikte amil ifadesi, daha çok vergi memurları için kullanılan bir terimdi. Hız. Peygamber döneminde amillerin görev ve yetkileri, gönderildikleri bölgelere ve bu işle görevlendirilen şahıslara göre farklılık gösteriyordu. Genellikle Medine dışına gönderilen amillerin görev ve

⁴⁵ Hamidullah, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*, 133.

⁴⁶ Muinüddin Ahmed Nedvi-Said Salih Ansari, *Asrı Saadet*, trc. Ali Genceli, (İstanbul: Şamil Yayınları), 1985, 5:349.

⁴⁷ Tevbe, 9/34,35.; Ayrıca bkz. Buhârî, *Zekât*, 32.

⁴⁸ Nahl, 16/5, 7, 66, 80.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 472-475.; Buhârî, *Zekât*, 36, 38, 43.

⁴⁹ Allah Resulü'nün çağrısına en fazla destek verenler Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf gibi sahabedir. Bkz. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 577, 580.; Buhârî, *Zekât*, 54, 55, 57, 58.

⁵⁰ Bakara, 2/267.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 429, 430.; Buhârî, *Zekât*, 66.

⁵¹ Buhârî, *Zekât*, 70, 71.

⁵² Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, 220.

⁵³ Tebük Seferinde yapılan fedakarlıklar hakkında bkz. Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer b. Vakid el-Vâkidî, (ö. 207/823), *Futuhu's-Şam*, (Beirut: Darü'l-Kitabü'l-İlmiye, 1997), 3:990-991.

⁵⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik İbn Hişam, (ö. 218/833) *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Beirut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 1990), 4:242-243.

⁵⁵ Mehmet Erkal, "Amil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3:60.

⁵⁶ Ebu'-Abbas Ahmed el-Kalkaşendî, *Kitabu Subhu'l-A'şâ*, (Kâhire: Dâru'l-Kutu'l-Hidiviyye, 1914), 1:92.

yetkilerinin daha geniş tutulduğu görülmektedir. İslâm tarihinin sonraki dönemlerinde ise amillerin görev ve yetkileri dönemlere ve bölgelere göre daralmış veya genişlemiştir.⁵⁷

Hz. Peygamber, geniş yetkilerle donattığı Muaz b. Cebel'i Yemen'e,⁵⁸ Amr b. el-Âs'ı da Umman bölgesine amil olarak görevlendirmiştir.⁵⁹ Amr'ın Umman'da geniş yetkilere sahip olduğu ve hem valilik hem de amillik yaptığı anlaşılmaktadır.⁶⁰ Ayrıca Muhacir b. Ebi Ümeyye b. Muğire'yi Sana'ya, Ziyad b. Lebid'i Hadramut'a, Adiy b. Hatem'i Tay ve Beni Esed kabilesine, Malik b. Nüveyre'yi Beni Hanzala kabilesine, Ziberkan b. Bedr ve Kays b. Âsım'ı Beni Sa'd kabilesine, el-Âla b. el-Hadrami'yi Bahreyn'e ve Ali b. Ebi Talib'i Necran halkına zekât ve cizye gelirlerini toplamak amacıyla göndermiştir.⁶¹

Amillerin görevleri, gittikleri bölgelerdeki zekât mallarını toplamak ve bu malları yine orada bulunan fakirlere dağıtmaktı. Nitekim Allah Resulü, Muaz b. Cebel'i Yemen'e amil olarak görevlendirdiğinde, kendisine orada bulunanları İslam'a davet etmesini şayet bunu kabul ederlerse onların zenginlerinden zekâtı alıp fakirlere vermesini istemiştir.⁶² Benzer bir bilgi de İbn Sa'd'ın Tabakat'ında geçmektedir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, el-Âla b. el-Hadrami'yi Bahreyn'e zekât amili olarak görevlendirmiş, kendisine deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar ile tarım ürünleri ve diğer malların zekâtlarını toplayarak orada bulunan ihtiyaç sahiplerine vermesini emretmiştir.⁶³ Âla da bunun gereğini yapmış ve orada toplanan gelirleri, fakirlere dağıtıldıktan sonra arta kalanı merkeze gönderilmiştir.⁶⁴ Aynı şekilde Allah Resulü'nün Umman bölgesine amil olarak görevlendirdiği Amr b. el-Âs, topladığı vergileri yerel halka dağıtıttıktan sonra artanı Medine'ye göndermiştir.⁶⁵

Allah Resulü, zekâtları toplama usulüyle ilgili kanunname niteliğinde bir rehber hazırlamış⁶⁶ ve zekâtlar bu belgeye göre toplanmıştır. Dört Halife Dönemi'nde de zekât bu kılavuza göre toplanmıştır.⁶⁷

Hz. Peygamber, kamu malını koruma konusunda son derece hassas davranmış ve bu durumu her fırsatta görevlilerine hatırlatmıştır. Yeri geldiğinde onları hesaba çekmeyi de ihmal etmemiştir. Nitekim Resulüllah, Ubade b. Samit'i zekât memuru olarak

⁵⁷ Erkal, "Amil", 3:60.; Adem Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 234.

⁵⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 100, 116, 120, 137, 137, 501-502, 529.; Buhârî, *Zekât*, 33.; Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1987), 95-97.

⁵⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l- Büldân*, 104.

⁶⁰ Erkal, "Amil", 3:60.; Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, 243.

⁶¹ İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 4:242-243.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2:168-169.; Kalkaşendî, *Kitabu Subhu'l-A'şâ*, 1:92.; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler Kıssaları ve İslam Tarihi*, İsmail Şen (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan), (Ankara: Gündüz Yayınları, 1996), 1:329-330.; Muhammed Hamidullah, Resulüllah'ın valilere verdiği mektubu ve mektubun içeriği hakkında bilgi vermektedir. Bkz. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, trc. Vecdi Akyüz, (İstanbul: Kitabevi, 1997), 164 vd.; Ayrıca Hz. Peygamber'in zekât amili olarak görevlendirdiği kişiler hakkında bkz. Ayşe Yavuz, *Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabeler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.

⁶² Buhârî, *Zekât*, 1.

⁶³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 5:277.

⁶⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l- Büldân*, 104.; Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *HÜİFD*. 232, 234.

⁶⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l- Büldân*, 104.

⁶⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, (ö. 279/892), *el-Câmiu'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâm, 1996), "Zekât", 5; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, (ö. 303/915), *Sünen*, (Amman: Beytu'l-Efkârî'l-Duveliyye, Tarih yok), "Zekât", 5,8.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 5:277.

⁶⁷ Buhârî, *Zekât*, 37,38.; Tirmizî, *Zekât*, 4.

görevlendirirken bu konuda titiz davranması gerektiğini kendisine bildirmiştir.⁶⁸ Aynı şekilde İbn Lütebiyye'yi de Beni Süleym kabilesine zekât memuru olarak tayin etmişti. İbn Lütebiyye, orada toplanan zekâtları Medine'ye getirerek Hz. Peygambere teslim ettiğinde: "Bu zekâtlar size aittir bu da bana verilen hediyelerdir." diyerek bazı malların kendisine hediye verildiğini bildirmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber çok kızmış ve minbere çıkarak: "Benim gönderdiğim memura ne oluyor ki, 'Bu sizindir, bu da bana verilmiş hediyedir' diyor. Acaba o, ebeveyninin evinde otursaydı, ona bu mallar hediye edilir miydi? Canım kabzasında bulunan Allah'a yemin ederim ki, eğer o kimse zekât mallarından bir şey alırsa, kıyamet günü omuzlarında kükreyen bir deve yahut böğüren bir öküz yahut meleyen bir koyun taşır olduğu halde Allah huzuruna getirilir."⁶⁹ diyerek bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir.

Hz. Peygamberin bu hassasiyetini, taşraya gönderdiği amillere verdiği nasihatlerden de anlamak mümkündür. Nitekim Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderince kendisine orada bulunan ve İslamiyet'i seçen kişilerden mallarının belli bir kısmını zekât olarak almasını ancak bunu yaparken mallarının en iyisini almamasını ve dolayısıyla mazlumun bedduasından korunması gerektiğini söylemiştir. Zira mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur.⁷⁰

Öte yandan Allah Resulü, zekât memurlarını tayin ettiğinde kendilerine, hayvanlarda yaşlı ve özürlü olanlarından zekât almasını tavsiye ederdi.⁷¹ Amillerden bazılarının zekât olarak getirdiği hayvanların çok olgun olduklarını gören Allah Resulü: "Hem siz helak oldunuz hem de mal sahiplerini helak ettiniz. Yaşlı ve yaşı ufak olan hayvanlar ile kusurlu hayvanları alın. Halkın gözünden ayırmadığı, üzerine titrediği seçkin hayvanları almayın." demiştir.⁷² Şayet zekât vermekle mükellef olanlar, mallarının en güzelini verirlerse bu durumda Hz. Peygamber, kendilerine dua ederdi.⁷³

Hz. Peygamber'in zekât memurlarından malların en iyisinden değil de yaşlı ve özürlü olanları almalarını tavsiye etmesiyle ilgili rivayetler, zekâtın yeni alındığı ve insanların zekât mefhumunu tam olarak idrak edemedikleri ilk dönemler ile ilgili olmalıdır. İnsanlar zekât ibadetini iyice kavradıklarında kendilerinden mallarından kötü ve zayıf olanlar yerine, orta dereceli veya iyi malları vermeleri istenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber daha sonraki zamanlarda hayvanlar arasında yaşlı ve özürlü olanları zekât olarak vermektен nehiy etmiştir.⁷⁴ Nitekim bazı kimseler mallarının en kötüsünü seçip zekât olarak verdiklerinde şu ayetin nazil olduğu ifade edilir: "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağımız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımından zengindir, övülmeye layıktır." (Bakara, 2/267.) Bu tür emirlere binaen amillerin zekât mallarını topladıklarında ne çok iyi ne de çok kötü bir malı değil de ortalama bir mal almaları gerekiyordu.

Zekât memurlarının bir yerde oturup hayvan sahiplerine, hayvanlarını toplayıp kendilerine getirmeleri için haber göndermeleri ve ikamet ettiği yerde zekâtlarını almaları doğru karşılanmıyordu. Belki memurların subaşına veya mal sahiplerinin evlerine gidip zekâtını buralarda tahsil etmeleri gerekiyordu. Nitekim Hz. Peygamber:

⁶⁸ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 81.

⁶⁹ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 82.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 358.

⁷⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 501-502.; Buhârî, *Zekât*, 33.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 95-97.

⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 502.

⁷² Geniş bilgi için bkz. Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 83.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 491.

⁷³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 502.

⁷⁴ Bununla alakalı örnekler için bkz. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 502-503.

"İnsanlarda zekât hayvanlarının su başlarında ve evleri önündeki sahalarda alınız." diyordu. Dolayısıyla zekât memurları, subaşı veya evlere gittiklerinde davar sürüsünü iki sınıfa ayırıyorlardı. Mal sahiplerine bunlardan birini seçme hakkı tanıyor ve seçilen malların dışında zekât alıyorlardı.⁷⁵

Zekâtı toplamakla görevli olan memurların görevlerini hakkıyla yerine getirdikleri takdirde büyük ecirlere nail olacakları belirtilmiştir. Nitekim Allah Resulü'nün, "Zekât işleriyle görevli memur, vazifesini hakkıyla yerine getirdiği zaman evine dönünceye kadar Allah yolunda savaşan gazi hükmündedir." dediği rivayet edilmektedir.⁷⁶

Hz. Peygamber döneminde vergi amilleri görevlerinden döndükleri zaman Allah Resulü, kendilerini karşılar ve görevlerini nasıl yaptıkları hakkında bilgi alırdı. Gerekteğinde onlardan hesap sorardı. Topladığı malların miktarını, aynı zamanda zekâtın alınıp alınmadığını, alınmışsa hediye alıp almadıklarını sorup öğrenirdi.⁷⁷

2.2. Gayrimüslimlerden Alınan Gelirler

Allah Resulü döneminde gayrimüslimlerden alınan ve devlet hazinesine giren gelirler, ganimetlerin beşte biri olan humus ile cizye vergileridir. Bunlarla birlikte tasarrufu Allah Resulü'ne bırakılan ve savaşız alınan fey gelirlerinin de dolaylı olarak beytülmale katkısı bulunuyordu. Hz. Peygamber, bunları kamu yararına harcadığından bu mallar, başkent Medine'de toplanıyordu.⁷⁸

Kökleri cahiliye dönemi Araplarına kadar uzanan humusun, İslam tarihinde Hz. Peygamber'in Medine hayatı ile birlikte başladığı bilinmektedir. Humus kavramı ilk olarak Abdullah b. Cahş'ın Seriyesi'nde (2/624) karşımıza çıkmaktadır. Rivayetlere göre Allah Resulü, Abdullah b. Cahş önderliğinde keşif amaçlı az sayıda bir birlik gönderir. Bu birlik, Kureyşlilere ait bir ticaret kervanına saldırarak mallarına el koyar. Daha sonra ganimetlerin beşte birini yani Allah Resulü'nün payını ayırdıktan sonra elde edilen malları aralarında pay ederler.⁷⁹ Bu hadise Allah Teâlâ'nın ganimetleri helal kılmadan önceki döneme denk geldiğine göre⁸⁰ bu uygulamanın İslam öncesi cahiliye döneminde cari olan bir adet olduğu ve Müslümanların bu uygulamayı devam ettirdiği anlaşılmaktadır.⁸¹ Söz konusu seriyenin bir başka kazancı da ganimetlere ek olarak esir aldıkları kişilerden alınan fidyelerdir.⁸²

Abdullah b. Cahş Seriyesi'ndeki ganimet uygulamalarının hem Allah Resulü zamanında hem de daha sonraki dönemlerde elde edilen ganimetlere örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Zira Hz. Peygamber'den sonra gayrimüslimlerden herhangi bir ganimet

⁷⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 504.

⁷⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 501.

⁷⁷ Buhârî, *Zekât*, 67.

⁷⁸ Kasım Şulul, "Hz. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 2009, S. 22, 23.; Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *HÜİFD*. 234.

⁷⁹ Abdullah b. Cahş seriyesi hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 2:410-415.; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, thk., Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, (Kâhire: Dâru'l-Meârif, Tarih yok), 2:412.

⁸⁰ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*, 2:472.; *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 2:412

⁸¹ H. Yunus Apaydın, "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18:365.

⁸² Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 2:410-415.

alındığı zaman, önce beytülmalin hissesi olan beşte birlik pay çıkarılır, daha sonra kalan mallar mücahitler arasında bölüştürülürdü.⁸³

Müslümanların müşriklerden aldıkları ilk ciddi ganimet ise Ramazan'ın on yedisinde gerçekleşen ve Müslümanların zaferiyle sonuçlanan Bedir Savaşı'nda (2/624) elde ettikleri ganimetlerdir.⁸⁴ Bu savaşta Müslümanlar, müşriklerin savaş araç ve gereçlerini ganimet olarak aldılar. Aynı şekilde bu savaştan 70 müşrik esir edildi ve bunların bir kısmı fidye karşılığında serbest bırakıldı.⁸⁵ Bir taraftan savaşta alınan ganimetler diğer taraftan da müşriklerden alınan fidyeler, Müslümanlara iyi bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Bedir Savaşı'ndan bir ay sonra⁸⁶ Allah Resulü, Beni Kaynuka Yahudilerini Medine'den Şam'a sürdü. Bilindiği gibi Allah Resulü Medine'ye geldiğinde diğer Yahudi kabilelerinde olduğu gibi Beni Kaynuka Yahudileriyle de bir anlaşma yaptı. Arazileri olmayıp kuyumcu olan Kaynukalılar, Hz. Peygamber'le olan anlaşmayı bozdular. Onun için Allah Resulü onları Medine'den sürdü. Kaynukalılar, götürebildikleri kadar mallarını yanlarında götürdüler. Geride kalan malları ise Müslümanlara ganimet olarak kaldı.⁸⁷ Genel kanaate göre Allah Resulü'nün Yahudiler hakkında uyguladığı ilk tahmis (beşte birlik)⁸⁸ ganimet uygulaması örneği Beni Kaynuka mallarıdır.⁸⁹

Hicretin 5. yılında gerçekleşen Müreysi/Benî Müstalik Gazvesi, o güne kadar Müslümanların eline en fazla ganimetin geçtiği gazvedir. Rivayetlere göre Müstalikoğulları, Müslümanlara saldırmak üzere hazırlık yaptıkları esnada Allah Resulü olaydan haberdar olmuştur. Olayın doğruluğunu teyid ettiren Hz. Peygamber, ansızın onların üzerine yürümüş ve Müreysi kuyusu çevresinde Benî Müstalik Kabilesini etkisiz hale getirmiştir. Bu savaşta Müslümanların eline yüklü miktarda ganimet geçti. Allah Resulü ve sahabe esirleri geri vermiş ancak ganimetler, beytülmalin hissesi ayrıldıktan sonra mücahitler arasında pay edilmiştir.⁹⁰

Hicretin beşinci yılında Benî Kureyza Yahudilerinin Hendek Savaşı'nda müşriklere destek vermesi ve Hz. Peygamberle olan anlaşmayı bozmaları üzerine Allah Resulü, onları on beş gün boyunca kuşatma altına aldı. Direnemeyeceklerini anlayan Kureyza Yahudileri, Sa'd b. Muaz'ın kendileri hakkında vereceği hükme razı oldular. Verilen hüküm gereği Kureyza Yahudilerinin erkekleri öldürülmüş, kadın ve çocukları esir edilmiş, mallarına da el konulmuştur. Ganimetlerin beşte biri ayrıldıktan sonra gerisi

⁸³ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, (Beyrut: Dâru Ahyâu't-Turâsu'l-Arabî, 1985), Cihad, 9.; Habibur Rahman, "Bayt al-Maland Its Role In Economic Development: A Contemporary Study" *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2015, 2:23.

⁸⁴ Ebu Bekir b. Ebi Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osmân (ö. 235/849, *el-Musannef*, (Riyad: Dâru't-Tâc, 1989), 7:52.

⁸⁵ Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 2:478.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 2:475.

⁸⁶ Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin b. Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1994), 2:63

⁸⁷ Kaynuka Yahudileri hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 2:176-180.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 2:479-482.; Humeyd b. Zenceveyh, (ö. 251/861), *Kitâbu'l-Emval* thk., Şâkir Zîb Feyyâz, (Riyad: 1986), 466.

⁸⁸ Humus hakkında geniş bilgi verilecektir.

⁸⁹ Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:1029.; İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 5:63

⁹⁰ Müreysi Gazvesi'nde elde edilen ganimetler hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1:404 vd.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2:60.; Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, trc. Ferit Aydın, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004), 2:90.; Mehmet Nadir Özdemir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 76-77.

mücahitler arasında pay edilmiştir.⁹¹ Ayrıca bu gazveden alınan humus gelirleri satılmış ve bu parayla cihat amacıyla at ve silah alınmıştır.⁹² Kur'an-ı Kerim de bu durumu, "Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı..." (Ahzab, 33/27.) ayetiyle teyit etmiştir.

Allah Resulü, 8/630 senesinde Mekke'yi fethettiğinde şehir halkına dokunmadı ve mallarını ganimet olarak almadı. Onları affettikten sonra Attâb b. Esid'i onlara vali, Muaz b. Cebel'i de onlara sünnet ve fikhî öğretmek için görevlendirdi ve oradan ayrıldı.⁹³

Mekke fethedildikten sonra Müslümanlar, aynı yıl Havazin ve Sakif kabileleriyle Huneyn Savaşı'nı yaptılar ve onlara galebe çaldılar. Bu savaşta da Müslümanların eline yüklü miktarda ganimet geçmiş oldu. Allah Resulü, Huneynlilerin esir ve ganimetlerini taksim etmek üzere Ci'râne mevkiinde topladı. Ganimetlerin beytülmal hissesi olan beşte birlik pay ayrıldıktan sonra gerisi ashap arasında pay edildi.⁹⁴ Sakifliler, Hz. Peygamber'in tekrar üzerlerine gelmesinden korktukları için anlaşmak için elçiler gönderdiler. Zor durumda olduklarını ve Müslüman olmayı kabul ettiklerini söylediler. Bunun akabinde Allah Resulü, onlarla anlaştı ve esirlerini geri verdi.⁹⁵

Allah Resulü döneminde beytülmalin en önemli gelirlerinden biri olan cizye vergisi, İslam diyarında yaşayan ve Müslümanların zimmetinde bulunan ehli kitap olan Yemen halkı gibi milletlerden alınıyordu.⁹⁶ Hz. Peygamber'in 9/630 senesinde otuz bin kişilik bir kuvvetle Bizans'a karşı giriştiği Tebük Seferi'nin⁹⁷ cizye vergisinin konulması hususunda bir milat olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁸ Bu seferde civar bölgelerden olan Eyle,⁹⁹

⁹¹ Kureyza ganimetleri hakkında bkz. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2:71.; Ayrıca bkz. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 32-33.; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7:379-380.; İbn Zenceveyh, *Kitâbu'l-Emval*, 299.; Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, 2:130-131.; Eyup Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004), 62.; Özdemir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, 81-85.

⁹² Casim Avcı, "Kureyza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26:432.

⁹³ Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:889.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:73.

⁹⁴ Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşraf*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 9:351.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:6, 90, 95.; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb, (ö. 245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, (Beyrut: Dâru'l-A'fâku'l-Cedide, 2009), 473.; Muhammed Hamidullah, "Huneyn Fazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1998), 18:377.; Bu savaşta ganimet olarak alınan kadın ve çocuk sayısı 6 bin civarındaydı. Aynı şekilde 14 bin deve, 40 bin koyun ve 40 okka da nakit para alınmıştır. Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:415.; Abdullah Reşid, *İslam'da Ordu ve Komutan*, trc. Enver Güneç-Seraceddin Emre, (İstanbul: Şule Yayınları, 1992), 250.; Ahmed Nedvi-Said Salih Ansari, *Asrı Saadet*, 1:144.; Mahmud Şakir, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, 2:224.

⁹⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 75.; Hamidullah, "Huneyn Gazvesi", 18:377.; Ahmet Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in savaş esirlerini geri vermesinden etkilenen Hevazinlilerin Müslüman olduğunu dile getirmektedir. Bkz. *Peygamberler Kıssaları ve İslam Tarihi*, 1:270.

⁹⁶ Cizye, hem para hem de Müslümanların işine yarayacak eşyalardan alınabiliyordu. Bkz. İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:562.

⁹⁷ Tebük seferi hakkında bkz. İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 155 vd.; Ayrıca bkz. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 79-80.

⁹⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 285.; Fayda Fayda, "Hz. Ömer Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1986), 2:124-125.

⁹⁹ Vâkidî'nin rivayetine göre Eyle halkı, Müslümanlara her yıl üç yüz dinar cizye vergisi vereceklerdi. Buna göre onlar da Müslümanların zimmetinde olacaklardı. Bkz. *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:1031.; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 130-131.

Ezruh,¹⁰⁰ Cerbâ¹⁰¹ ve Dûmetülcendel,¹⁰² ertesı yıl Necran,¹⁰³ Yemen,¹⁰⁴ Bahreyn,¹⁰⁵ Hecer¹⁰⁶ ve Makna¹⁰⁷ gibi bölge halkları eski dinlerinde kalmak istemeleri üzerine kendilerinden cizye vergisi alınmıştır.¹⁰⁸ Bildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber döneminde ehli kitaptan alınan ilk cizye, Müslümanlarla sulh halinde bulunan¹⁰⁹ Hıristiyan Necran halkıdır.¹¹⁰ Daha sonra Bahreyn halkından cizye alındı ki bunlar da Mecusi idiler.¹¹¹ Aynı şekilde Yemen ve Umman bölgesinde yaşayan Mecusilerden de cizye alınmıştır.¹¹²

Cizye alınan bir başka topluluk ise Teymalılardır. Teyma halkı, Allah Resulü'nün Vadi'l-Kura Yahudilerini mağlup ettiğini öğrenince bir elçi aracılığıyla Hz. Peygamber'e cizye ödemek karşılığında sulh teklifinde bulundular. Allah Resulü de onların isteklerini kabul etti. Böylece Teyma Yahudileri, topraklarında kaldılar.¹¹³

Öte yandan Hz. Peygamber, kral ve hükümdarlara mektuplar göndererek onları İslam'a davet ettiğinde bunu kabul etmeyenlerden cizye talep etmiştir.¹¹⁴ Mesela "Allah'ın elçisi Muhammed'den Yemen halkına!" diye başlayan mektupta şunlar yazılmıştır: "Kim ki Hıristiyan veya Yahudi olup da İslam'ı kabul ederse o müminlerden sayılacak, onlarla aynı haklara sahip ve aynı vazifelerle yükümlü olacaktır. Kim de Hıristiyan ve Yahudi olarak kendi dinine bağlı kalmak isterse o dininden dolayı zorlanmayacak ancak cizye ile mükellef olacaktır."¹¹⁵ Hz. Peygamber, ordu ve seriye komutanlarına da aynı metodu uygulamalarını tavsiye etmiştir.¹¹⁶ Dolayısıyla cizye vergisinin Hz. Peygamber'in

¹⁰⁰ Ezruh halkı Müslümanlara yüz dinar cizye vergisi verecekti. Bkz. Ebu Abdullah Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Buldân*, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977), "Ezruh" 1:130.; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 132-133.

¹⁰¹ Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:1031.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 79-80.; Muhammed Hamidullah, Cerbâ halkının her receb ayında yüz dinar cizye ödeyeceğini ifade eder. Bkz. Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 133.

¹⁰² Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:1031.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 83.

¹⁰³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 85.; İbn Zenceveyh, *Kitâbu'l-Emval*, 172.; Necran halkından kişi başına cizye alınmıştır. Bkz. İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:562.

¹⁰⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 103.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 2:142.; Yemende kişi başına bir dinar veya Müslümanların işini görecek ona denk başka bir eşya alınmıştır. Bkz. İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:562.

¹⁰⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 334.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 106.; Yâkût, *Mu'cemü'l-Buldân*, "Bahreyn", 1:348.

¹⁰⁶ Buhârî, *Cizye*, 1.; Safî, *el-Müsned*, 170.; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 334

¹⁰⁷ Makna halkı hurmalarının, küçük sandallarla tutulan balıkların ve kadınların yaptığı dokumaların çeyreğini Müslümanlara verecekler, bunun karşılığında ise cizyeden muaf olacaklardır. Bkz. Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 134.; Ayrıca Makna Yahudileri hakkında geniş bilgi için bkz. Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, 72-73.

¹⁰⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 79-80.; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 317.; Geniş bilgi için bkz. Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 124 vd.

¹⁰⁹ İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:562.

¹¹⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 100, 107.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 87.

¹¹¹ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 106.; Kettânî, *et-Teratibu'l-İdâriyye*, 1:311.

¹¹² Adnan Demircan (Ed.), *Asr-ı Saadet Dünyasında Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2016), 220.

¹¹³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 48.; Teyma halkıyla yapılan antlaşmanın içeriği hakkında bkz. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:1031.; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 111.

¹¹⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 92-93

¹¹⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 92.; Yemen cizyesi hakkında ayrıca bkz. Buhârî, *Zekât*, 33.; Muhammed b. Bekir b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin b. Kayyim el-Cevzi, (ö. 751/1350), *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, (Demam: Rimâdî li'n-Neşr, 1997), 1:132.; Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 239.

¹¹⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 91.

Medine döneminin son yıllarında alınmaya başladığı anlaşılmaktadır. Rivayet edildiğine göre Ehli Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların tabi olduğu cizye vergisi, hicri sekizinci yılda Berae Suresi indikten sonra alınmaya başlamıştır.¹¹⁷

Gayrimüslimlerden alınan bir başka vergi çeşidi de fey gelirleridir. Bu gelirlerin büyük çoğunluğunu da arazilerden elde edilen ürünler teşkil etmekteydi. Hz. Peygamber'in fey kapsamında aldığı ilk arazi parçası, Beni Nadîr kabilesinden Muhayrik adında bir Yahudi alime ait arazilerdir. Muhayrik, daha sonra Müslüman olmuş ve Uhud Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. Onun vasiyeti üzerine bu araziler Müslümanların eline geçmiştir.¹¹⁸ Allah Resulü, bu malları sadaka olarak hayır işlerine harcadı.¹¹⁹

Fetih yoluyla Müslümanların eline geçen ilk araziler ise Beni Nadîr Yahudilerinin arazileridir.¹²⁰ Beni Nadîr de Kaynuka Yahudileri gibi daha önce Allah Resulü ile anlaşma yapmışlardı. Uhud Savaşı'nın başarısızlıkla neticelendikten sonra Müslümanlarla olan ahitlerini bozdular. Kureyşlileri Müslümanlara karşı kışkırttılar. Ayrıca Allah Resulü'ne suikast düzenlemeye kalkıştılar. Hz. Peygamber de onları kalelerinde kuşattı. Direnme konusunda bir netice alamayacaklarını anlayan Nadîroğulları, Allah Resulü'yle sulh yaptılar. Buna göre Beni Nadîr Yahudileri, götürebildikleri kadar eşyayla yurtlarını terk ettiler. Onlardan geriye kalan mal ve araziler ise Müslümanlara ganimet olarak kaldı.¹²¹ Böylece Beni Nadîr Yahudilerine ait araziler, Müslümanların eline geçti.¹²² Bu araziler savaşılmadan alındığı için fey olarak kabul edilmiştir. Bunun akabinde Haşr Suresinin 6. ayeti nazil olunca feyin hükmü açıklanmış oldu.¹²³ Ayetten de anlaşıldığı gibi bu araziler savaşız alındığından bunlar hakkındaki tasarruf yetkisi Hz. Peygamber'e aittir. Diğer insanların ise bunda herhangi bir hakkı yoktur. Buna rağmen Allah Resulü, bu arazileri muhacirler arasında taksim etmiştir. Ayrıca ensardan fakir olan bir iki kişiye de pay ayrılmıştır.¹²⁴

Hudeybiye Barış Antlaşması'ndan sonra hicretin 7. yılında Müslümanlara ihanet eden ve birçok problemin kaynağı olan Hayber Yahudileri,¹²⁵ Müslümanlar tarafından kuşatıldı. Hayber halkı, Müslümanlara karşı direnince kuşatma bir ay kadar sürdü. Sonunda Hayberliler, canlarının bağışlanması ve çoluk çocuklarının kendilerine bırakılması şartıyla Hayber'den çekip gitmeyi, topraklarını, altın ve gümüşlerini, üzerlerindeki silahları hariç elbise ve silahlarını Müslümanlara bırakmayı ve hiçbir şeyi gizlememeyi kabul ederek Allah Resulü'yle sulh yaptılar (6/628). Daha sonra Hayberliler, Hz. Peygambere

¹¹⁷ İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 3:137.

¹¹⁸ İbn Şebbe, bu arazinin yedi parçadan müteşekkil olduğunu ifade eder. Bkz. *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*, 1:175.; Ayrıca bkz. Celal Yeniçeri, *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 352.

¹¹⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 28.

¹²⁰ Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1:363.; Muhammed Ebu Zehra, *İslâmda Sosyal Dayanışma*, trc. Ethem Ruhi Fırlalı-Osman Eskicioğlu, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1976), 71.

¹²¹ Beni Nadîr Yahudileri hakkında bkz. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1:363 vd.; Ayrıca bkz. Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 2:550-554.; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 78-79.; Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, 52-58.

¹²² Yeniçeri, *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*, 353.

¹²³ "... Bu mallar için siz ne at ne de deve sürdürdünüz fakat Allah, peygamberlerine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Haşir, 59/6.

¹²⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 28.; Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii (ö. 204/820), *el-Müsned*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, H. 1400), 322.; Ebu Zehra, *İslâmda Sosyal Dayanışma*, 72-73.; Algül, *İslam Tarihi*, 2:34.

¹²⁵ Ebu Zehra, *İslâmda Sosyal Dayanışma*, 73.

gelerek: "Biz toprağı işlemeyi ve hurma yetiştirmeyi biliriz. Toprağı ekelim ve mahsulün yarısını size verelim. Bundan dolayı bizi yurdumuzda bırakınız." dediler. Allah Resulü de taleplerini uygun gördü. Böylece Hayberlilerden bol kazanç elde edilmiş oldu.¹²⁶

Hayberlilerin mahsullerinin yarısını Müslümanlara vermek şartıyla yaptıkları ortaklığı işiten Fedekliler, Allah Resulü'ne bir elçi gönderdiler. Kendilerinin korunması, can ve mal emniyetlerinin garanti edilmesi şartıyla, Hayberliler gibi, yarı yarıya ortaklığa rıza gösterebileceklerini ve kendilerine de öyle muamele edilmesini kabul ettiler.¹²⁷

Hayber fethinden sonra Hz. Peygamber, Vadi'l-Kurâ'ya kuşatmış, halkını İslam'a davet etmişti. Onlar bu daveti kabul etmeyip Müslümanlarla savaşmayı tercih etmişler ve neticede yenilmişlerdi. Böylece Müslümanlar burayı savaşla aldıktan sonra pek çok ticaret malı ve eşya elde etmişlerdi. Allah Resulü, bunları beş parçaya taksim ettikten sonra hurmalıklar ve arazileri Yahudilere geri vermişti. Hayber Yahudilerinde olduğu gibi buranın halkı da arazileri ekip mahsulünün yarısını Müslümanlara vermişlerdi.¹²⁸ Dolayısıyla arazilerin gelirleri beytülmale kaydolunarak hazine malı olmuştu.¹²⁹ Böylece Yahudilerden alınan ganimetlerle Müslümanlar önemli gelirlere kavuşmuş oldu.¹³⁰

Fey gelirlerinin tasarruf hakkı Allah Resulü'ne aitti. Zira Müslümanlar orayı savaşarak elde etmişlerdi.¹³¹ Bununla birlikte fey gelirleri, hazinenin gelir kaynaklarından sayılmıştır. Çünkü Hz. Peygamber, bunları sadece ailesi için harcamamıştır. Devlet başkanı olması hasebiyle bunları misafirler ve ihtiyaç sahiplerine dağıttığı gibi bazen de savaş araç gereçlerinin alımı için kullanmıştır. Mesela Hz. Peygamber, Beni Nadîr mallarının bir kısmını acil ihtiyaçları için ayırmıştır. Hayber topraklarının gelirini üç ayrı parçaya bölmüş, bunlardan ikisini Müslümanlar arasında taksim etmiş, geri kalan bir parçasını da ailesinin ihtiyaçlarına ve Medine'deki fakirlere harcamıştır.¹³² Fedek arazisinin gelirlerini ise misafir ve yolculara tahsis etmiştir.¹³³

Netice itibariyle beytülmale konulan fey gelirleri, savaşmaksızın ve herhangi bir çaba sarf etmeksizin gayrimüslimlerden alınan her tür mal ve eşyayı kapsamaktadır.¹³⁴ Fey hakkında yapılan bu tanım, Hz. Peygamber dönemi için geçerli olup Raşid Halifeler Dönemi'nde feyin anlam ve kapsamı genişlemiştir. Bununla ilgili bilgi ileride verilecektir.

¹²⁶ Hayber Gazvesi hakkında bkz. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 33-34.; Vâkidî, Hayberlilerden alınan ganimetleri ve bu ganimetlerin kimlere verildiğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Bkz. *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1:633 vd.; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7:393.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:9 vd.; Hayberde elde edilen gelirlerin dağıtımı için bkz. Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 108-110.; Algül, *İslam Tarihi*, 2:98-99.

¹²⁷ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 51.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 41.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 4:112.

¹²⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 47.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:16.

¹²⁹ Ahmed Nedvi-Said Salih Ansari, *Asrı Saadet*, 1:123.

¹³⁰ İsmail Hakkı Atçeken, "Asr-ı Daâdet'te Yahudilerle İlişkilere Genel bir bakış", *Peygamberimiz Hz. Muhammed*, (Ankara: Diyanet İlmi Dergi, 2003), 448-449.

¹³¹ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 51.; Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 2: 706.; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 41.; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*, 1:193-195.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:20.; Ebu Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, 74.; Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 347.

¹³² Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 30.

¹³³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 30, 41,42.

¹³⁴ Yahya b. Âdem el-Kureyşî, (ö. 203/811) *Kitâbü'l-Harâc*, Darü'l-Şuruk, Kâhire, 1987, 58.; Şulul, "Hz. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları", *HÜİFD.*, S. 22, 23.

3. Devletin Giderleri

Allah Resulü döneminde devletin belirli birtakım gelirleri olduğu gibi giderleri de bulunuyordu. Devletin giderleri, zekât harcamaları, amil ve valilerin giderleri ile diğer kamu harcamalarından oluşmaktaydı. Malum olduğu üzere Hz. Peygamber zamanında zekâtlar devlet eliyle toplanıp dağıtılıyordu. Dolayısıyla hazinede ayrı bir yerde muhafaza edilen zekât gelirleri, Kur'an'da ilgili ayetin belirlediği yerlere harcanıyordu.¹³⁵ Zekâtları toplayan ve bunları ihtiyaç sahiplerine ulaştıran amillerin de giderleri yine zekât gelirlerinden karşılanıyordu.¹³⁶ Bu sistemle devlet bütçesinden zekât müessesesi için başka herhangi bir ödenek ayrılmamıştı.

Devlet hazinesinden ödenek ayrılan bir diğer harcama çeşidi ise kamu giderleriydi. Kamu giderleri, zekât mallarından değil de gayrimüslimlerden alınan ganimet ve cizye gelirlerinden karşılanıyordu. Bilindiği gibi Allah Resulü çeşitli yerlere valiler tayin ediyordu. Bu valilerin maişetleri devlet hazinesinden karşılanıyordu. Mesela Mekke fethedildikten sonra Hz. Peygamber, Ümeyyeoğullarından olup yirmili yaşlarda bulunan Attâb b. Esid'i oraya vali olarak tayin etmiş ve kendisine belirli bir miktar maaş tahsis etmiştir.¹³⁷ Rivayet edildiğine göre, Allah Resulü'nün Attâb 'a her gün için bir¹³⁸ veya iki¹³⁹ dirhem maaş bağlamıştır.

Hz. Peygamber döneminde memurlara ödenen maaşlar, onların ihtiyaçlarını giderecek ve bir başkasına muhtaç etmeyecek miktarda idi. Bununla birlikte şartlara göre, maaş dışında başka ihtiyaçları varsa bunlar da hazine tarafından karşılanıyordu. Nitekim Hz. Peygamber, valilik görevini yapanların bekâr ise evlenebilecekleri, evleri bulunmuyorsa ev alabilecekleri, binekleri ve hizmetçileri yoksa bunları tedarik edebilecekleri bir miktar ödenek verilmesini istemiştir.¹⁴⁰ Bu bağlamda valilerin aldıkları maaşların dışında, yukarıda anlatılan eksiklerini giderme yetkisinin verildiği ve bu giderlerin beytülmale ait gelirlerden karşılandığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹

Bunların dışında kamu mallarının harcandığı başka yerler de bulunmaktaydı. Bilindiği gibi Allah Resulü döneminde savaş araç ve gereçlerinin karşılanması bireylere yani mücahitlere bırakılmıştı. Zira henüz devlet tarafından bu konudaki ihtiyaçları tedarik eden bir sistem kurulmamıştı. Bununla birlikte zaman zaman sahabenin savaş masraflarını Allah Resulü'nün karşıladığı olmuştur. Bunu da genellikle tasarruf yetkisi kendisine verilen fey giderlerinden karşılamıştır. Nitekim Ömer b. el-Hattab'tan gelen bir rivayete göre Beni Nadîr malları, Hz. Peygamber'in ailesinin bir senelik geçim

¹³⁵ Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Tevbe, 9/60.

¹³⁶ Bkz. Tevbe, 9/60.

¹³⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 361-362.; Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 3:889, 959.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 6:35.; Takıyyuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Muhammed el-Makrizî (ö. 845/1444), *İmtâu'l-Esmâ'*, thk, Muhammed Abdulhamid en-Numeysî, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 2:10, 36.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:94.; Kettânî, *et-Teratibu'l-İdâriyye*, 1:105.

¹³⁸ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Mektebetu'l-Maârif, 1990), 4:348.

¹³⁹ Attâb, Allah Resulü'nün kendisine verdiği gündelik iki dirhemini karnını doyurmadığını açıklamaktadır. Detaylar için bkz. İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1232), *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 812.

¹⁴⁰ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 224/888), *Sunenu'u Ebî Dâvud*, (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), *Harac*, 10.; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:229.

¹⁴¹ Kudât, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", *HÜİFD*. 236.

masrafları karşılandıktan sonra geri kalanı Allah yolunda savaş hazırlığı olarak atlara ve silahlara sarf etmiştir.¹⁴²

Hız. Peygamber, insanların kalplerini İslam'a ısındırmak veya onların tuzaklarını bertaraf etmek amacıyla ganimet mallarından pay ayırmıştır. Örneğin Allah Resulü, Taif kuşatmasından sonra Ci'râne mevkiine geldiğinde Hevâzin kabilesine mensup bir grup Hız. Peygamber'in yanına gelerek kendilerine yardımcı olmasını talep ettiler. Allah Resulü, gönüllerini kazanmak amacıyla onlara maddi destekte bulunmuştur.¹⁴³ Aynı şekilde Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, Akra b. Hâbis gibi Kureys'in asilzadelerinden kabul edilen bazı kişilere de zekât mallarından pay vermiştir.¹⁴⁴

Hız. Peygamber'in Medine'de kurmuş olduğu bu yeni devletin harcamalarını yapabilmesi için birtakım görevlilere ihtiyaç duyulmuştu. Onun için Allah Resulü, beytülmalin oluşum sürecinde vergileri tahsil ettikten ve muhafaza altına aldıktan sonra ilgili yerlere harcanması için memurlar tayin etti. Bu minvalde ganimetlerin humusu Medine'ye geldiği zaman bu mallarla ilgilenmesi için Esed kabilesine mensup Mahmiye b. Cez'i görevlendirdi.¹⁴⁵ Ayrıca altın-gümüş maden ve paralar için Bilâl-i Habeşî'yi,¹⁴⁶ genel olarak zekât gelirleri konusunda Zübeyr b. Avvâm ve Cehm b. Salt'ı, hurma ağaçlarının tespiti için Huzeyfe b. Yeman'ı, borç ve muamelatın yazımı için de Muğire b. Şu'be ile Husayn b. Numayr'ı görevlendirmiştir.¹⁴⁷

SONUÇ

Devlet gelirlerinin toplandığı mekâna verilen ad olan beytülmalin temelleri Allah Resulü döneminde Medine'de atılmıştır. Zira Allah Resulü, zekât farz kılındıktan bir müddet sonra zekâtları toplamak amacıyla görevliler (amiller) tayin etmiştir. Zekât amilleri, gittikleri bölgelerde maddi durumu iyi olan mükelleflerden zekâtları topluyor ve orada bulunan ihtiyaç sahiplerine dağıtıyorlardı. İhtiyaç sahipleri bulunmadığı takdirde toplanan zekât malları belli bir mekânda bekletiliyor ve daha sonra Medine'ye gönderiliyordu. Bilindiği gibi bir yerde malların toplanması, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması ve merkeze gönderilebilmesi için belli bir süreye ihtiyaç bulunmaktadır. Bir de bu malların tamamının aynı gün içerisinde toplanma imkânı yoktu. Bu durum, hem devletin idari merkezi olan Medine'de hem de vilayetlerde hazinenin/beytülmalin varlığını zorunlu hale getiriyordu. Allah Resulü döneminde Medine'de müstakil bir beytülmal binası yoktu. Mescid-i Nebevi ve Hız. Peygamber'in evi bu amaçla kullanılmıştır ancak bu yerler başka amaçlar için de kullanılmaya devam ediyordu. Dolayısıyla sadece beytülmal için bir yerin tahsis edilmesinden söz etmek mümkün değildir. Taşrada da beytülmal vazifesini gören bazı yerlerin olduğu bilinmekle beraber, beytülmal için müstakil bir binanın tahsis edilmediği, bu iş için uygun olan herhangi bir yerin ayrıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁴² Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 29.; Yahya b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, 75.

¹⁴³ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:86.; Algül, *İslam Tarihi*, 2:175.

¹⁴⁴ Kureys'in asilzedesi olarak kabul edilen kişiler hakkında bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 9:351.; Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, 3:90.; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 473.

¹⁴⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 425.; Muslim b. Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, (ö. 261/874) *Sahîh'u-Muslim*, (Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006), Zekât, 51.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1:332.; Ayrıca bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 761.; Tuğ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 103.; Erkal, "Amil", 3:60.

¹⁴⁷ Kettânî, *et-Teratibu'l-İdâriyye*, 1:201-202.; Erkal, "Amil", 3:60.

Zekât farz kılınmadan önce Müslümanlar birbirlerine yardım ediyorlardı. Zekâtın farz olmasından sonra bu yardımlaşma mecburi hale gelmiş ve bu durumun devlet hazinesine düzenli gelir sağlamıştır. Bunun yanında Müslümanların zor durumda kaldıkları zamanlarda Allah Resulü, zekât dışında zengin Müslümanları infak etmeye teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber döneminde savaşlarda ele geçirilen ganimetlerin yanı sıra gayrimüslimlerden cizye alınmıştır. Öte yandan Allah Resulü'nün tasarrufunda olan ve savaşız elde edilen toprak gelirlerinden oluşan feyin dolaylı olarak beytülmale katkısı olmuştur.

Müslümanlardan tahsil edilen gelirler ile gayrimüslimlerden alınan mallar, beytülmalde aynı yerde bulundurulmamıştır. Zira bunların sarf yerleri farklıydı. Zekât giderleri nasla belirlendiğinden harcanacağı yerler belliydi. Gayrimüslimlerden alınan vergilerin tasarruf yetkisi ise Hz. Peygamberde olup genellikle bu mallar, kamu harcamalarına ayrılmıştır.

Vergiler devlet eliyle toplandığı için Allah Resulü, bu amaçla amilleri görevlendirmiş ve onlara kılavuz niteliğinde bir belge vererek vergileri ona göre toplamalarını istemiştir.

Hz. Peygamber döneminde devletin birtakım giderleri de bulunuyordu. Bu giderler arasında zekât harcamaları, amil ve valilerin giderleri ile diğer kamu harcamalarıdır.

KAYNAKÇA

- Adlan, Atia, "Müessesetu Beytü'l-Mal fi'n-Nizami'l-İslamiyye", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Siirt.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler Kıssaları ve İslam Tarihi*, İsmail Şen (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan), Gündüz Yayınları, Ankara, 1996.
- Aktan, Hamza, "Define", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Emir Yayınları, Bursa, 2018.
- Apak, Adem, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- Apaydın, H. Yunus, "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.
- Atçeken, İsmail Hakkı, "Asr-ı Daâdet'te Yahudilerle İlişkilere Genel bir bakış", *Peygamberimiz Hz. Muhammed*, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 2003.
- Avcı, Casim, "Kureyza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2002.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2003.

- Demircan, Adnan (Ed.), *Asr-ı Saadet Dünyasında Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2016.
- Dumlu, Emrullah, “*İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2010.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni el-Ezdî (ö. 224/888), *Sünen*, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 2009.
- Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam, (ö. 224/838), *Kitabü'l-Emval*, Thk, Muhammed Ammare, Darü's-Şuruk, Beyrut, 1989.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslâmda Sosyal Dayanışma*, Trc. Ethem Ruhi Fığlalı-Osman Eskicioğlu, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1976.
- Erkal, Mehmet, "Amil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991.
- Fayda, Fayda, "Hz. Ömer Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.
- Güzel, Ahmet, *Hulefâ-i Râşidin Döneminde İdarî Yapı*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Habibur Rahman, "Bayt al-Maland Its Role In Economic Development: A Contemporary Study" *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2015, Vol. 2.
- Hamevî, Ebu Abdullah Yâkût b. Abdillâh (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1977.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Trc. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Hamidullah, Muhammed, "Huneyn Fazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Hamidullah, Muhammed, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*, Trc. Ülkü Zeynep Babacan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Trc. Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Genel Bir Bakış*, Trc. Sinan Edegil, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'ın Doğuşu*, Trc. Murat Çiftkaya, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Musannef*, Dâru't-Tâc, Riyad, 1989.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed, (ö. 245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, Dâru'l-A'fâku'l-Cedide, Beyrut, 2009.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülisî, (ö. 456/1064), *Cevâmiu's-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik (ö. 218/833) *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, Beyrut, 1990.

- İbn İshâk Muhammed b. Yesâr, (ö. 151/768), *Sîretu İbn İshâk*, Thk., Muhammed Hamidullah, İdâretu'n-Neşr, Konya, 1981.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Bekir el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*, Rimâdî li'n-Neşr, Demam, 1997.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Bekir el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillah, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/886), *Sünenu İbn Mâce* Mektebeu'l-Meârif, Riyad, Tarih yok.
- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire, 2001.
- İbn Şebbe, Ebu Zeyd Ömer (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*, Thk., Muhammed Şeltût, Cidde, H. 1399.
- İbn Zenceveyh, Humeyd, (ö. 251/861), *Kitâbu'l-Emval*, Thk., Şâkir Zîb Feyyâz, Riyad, 1986.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, Thk., Ebü'l-Fida Abdullah Kadı, Darü'l Kütübü'l Alemiyye, Beyrut, 1987.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru İnb Hazm, Beyrut, 2012.
- İnb Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855) *Musned*, Thk., Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 1995.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Ahmed, *Kitabu Subhu'l-A'sâ*, Dâru'l-Kutu'l-Hîdîviyye, Kâhire, 1914.
- Kallek, Cengiz, *Hz. Peygamber Döneminde Devlet ve Piyasa*, Bilim ve Kültür Sanat Vakfı, İstanbul, 1992.
- Kazvînî, Ebû Abdillah, Muhammed b. Yezîd (ö. 273/886), *Sünenu İbn Mâce* Mektebeu'l-Mârif, Riyad, Tarih yok.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay, (ö. 1962), *et-Teratibu'l-İdâriyye*, Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, Tarih yok.
- Kıster, M. J., *İlk Dönem İslam Tarihi üzerine Makaleler*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
- Kudât, Zekeriyya Muhammed, "Hz. Peygamber Döneminde Beytülmal", Trc. Mehmet Nuri Güler, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 1996.
- Makrizî, Takıyyuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Muhammed (ö. 845/1444), *İmtâu'l-Esmâ'*, Thk, Muhammed Abdulhamid en-Numeysî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru Ahyâu't-Turâsu'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Muslim, Ebu'l Hüseyin Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *Sahîh'u-Muslim*, Dâru't-Taybe, Riyad, 2006.
- Nedvi, Muinüddin Ahmed-Said Salih Ansari, *Asrı Saadet*, Trc. Ali Genceli, Şamil Yayınları, İstanbul, 1985.

- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, (ö. 303/915), *Sünen*, Beytu'l-Efkârî'l-Duveliyye, Amman, Tarih yok.
- Ömerî, Abdulaziz b. İbrahim, *el-Vilayetu ala'l-Buldan fi Asri'l-Hulafâi'r-Raşidîn*, Dâru İşbilyâ, Riyad, 2001.
- Özdemir, Mehmet Nadir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, Otto Yayınları, Ankara 2016.
- Reşid, Abdullah, *İslam'da Ordu ve Komutan*, Trc.Enver Güneç-Seraceddin Emre, Şule Yayınları, Ekim, 1992.
- Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs (ö. 204/820), *el-Müsned*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1400.
- Şakir, Mahmud, *Hz. Âdem'den Bugüne İslam Tarihi*, Trc. Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2004.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (ö. 1250/1834), *Neylu'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1993.
- Şibli Numani, *Bütûn Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, Trc. Talip Yaşar Alp, Mahya Yayınları, İstanbul, 2015.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şulul, Kasım, "Hz. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 2009.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Thk., Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kâhire, Tarih Yok.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), *el-Câmiu'l-Kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut, 1996.
- Tuğ, Salih, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.
- Vâkidî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Futuhu's-Şam*, Darü'l-Kitabü'l-İlmiye, Beyrut, 1997.
- Vâkidî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbu'l-Meğâzi*, Dâru'l-A'lemî, Beyrut, 1989.
- Yahya b. Âdem (ö. 203/811), *Kitâbü'l-Harâc*, Darü'l-Şuruk, Kâhire, 1987.
- Yavuz, Ayşe. *Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabeler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.
- Yazıcı, Şehba. *Hz. Peygamber ve Hulefâyî Raşidîn Dönemlerinden Âmillik*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2015.
- Yeniçeri, Celal. *Peygamber, Devlet Başkanı ve Aile Reisi Hz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Zeydan, Corci. *İslam Uygarlıkları Tarihi*, Trc. Necdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.